

Mikko Mäntysaari ja Tarja Pösö

Reino Salo – suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen uranuurtaja?

Sosiaalityön tutkimuksen erityislaadusta käydään parhaillaan aktiivista keskustelua (mm. Shaw & Gould 2001; Dellgran & Höjer 2004; D'Cruz 2004; Adams et al. 2005). Ehkä kysymys on siitä, että sosiaalityön tutkimus on hiljalleen kehittymässä selkeämmin omaksi tutkimusalakseen. Sen seurauksena kiinnostus tutkimuksen kehittymisen vaiheisiin yleensä kasvaa (Sunesson 2003).

Myös suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteitä on tarpeellista tarkastella yhä uudestaan. Näin on tehtykin (ks. Hänninen 1990; Karvinen ym. 2000; Janus 2004; Meltti 2004). Kari Palosen (2000, 8-9) mukaan käsitehistoriallisesti kiinnostavia ovat valtavirrasta sivuun jääneet kehityskulut ja tutkimuksen suunnat silloin, kun oppi- tai tutkimusalan kehitystä kuvataan. Kiinnostavaa on silloin se, mitkä oppialan kirjat jäävät lukematta tai mitkä tutkimuskeskustelut katoavat nopeasti. Myös sosiaalityön oppialan itseymmärryksen kannalta on tärkeää tunnistaa niitä ajattelutapoja, käsitteitä ja toimijoita, jotka eivät ole vakiintuneet osaksi alan vallitsevaa historiatulkintaa. Haluamme tällä artikkelilla osoittaa, että sosiaalityön tutkimuksella on ainakin yksi sellainen juuri, joka nykytutkimuksessa on heikosti esillä. Tämä lähtökohta on sosiaalihuollon tutkimus, jota edusti 1950-luvulta lähtien Reino Salo. Salo toimi vuodesta 1970 lähtien Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalihuollon professorina, ja oli siten merkittävä sosiaalihuollon ja sosiaalityön koulutuksen ja tutkimuksen edistäjä.

Vuodesta 1942 lähtien sosiaalihuollon ammattilaisten koulutus tapahtui lähinnä Yhteiskunnallisen korkeakoulun sosiaalihuoltajakoulutuksessa. Vuonna 1966 Yhteiskunnallinen korkeakoulu muuttui Tampereen yliopistoksi, ja samaan vaiheeseen ajoittui ensimmäistä kertaa myös tutkimukseen orientoituvan sosiaalityöntekijäkoulutuksen synty. Yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan perustettiin sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalihuollon apulaisprofessorin virka.

Samalla sosiaalihuollosta tuli oma erillinen oppiaineensa, jossa oli mahdollista suorittaa approbatur- ja cum laude -arvosanat. Vuonna 1970 virka muutettiin sosiaalihuollon professorin viraksi, ja sen jälkeen oli mahdollista suorittaa yhteiskuntatieteiden kandidaatin, lisensiaatin ja tohtorin tutkinnot sosiaalipoliitikassa sosiaalihuollon linjalla. (Nieminen 1981, 9.) Tampereen yliopistossa vuonna 1966 tapahtunut sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalihuollon linjan kehittyminen merkitsi esivaihetta sosiaalityön tutkimukselle ja opetukselle. Sosiaalihuollon tutkimukseen sisältyi myös aineksia, joille ei ole löytynyt vahvaa jatkuvuutta sosiaalityön tutkimuksessa.

Salon henkilöhistoria

Reino Ilmari Salon (*5.5.1920 - † 26.3.1988) vanhemmat olivat rakennusmestari Viktor Salo (ent. Limmell) ja Elsa Marjaana Kari. Reino Salo syntyi Hämeenlinnassa, mutta opiskeli Vaasan suomalaisessa lyseossa, jossa hän suoritti ylioppilastutkinnon vuonna 1939. Yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkinnon Salo suoritti vuonna 1949, lisensiaatin- ja tohtorintutkinnot molemmat samana vuonna 1956 Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa. Kandidaatin tutkinnon suorittamisen jälkeen Salo toimi Vaasan kaupungin lastensuojelujohtajana 1949-52, sosiaalijohtajana 1952-1966 ja holhouslautakunnan puheenjohtajana 1951-1966. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan apulaisprofessorina hän oli 1966-1970 ja sosiaalipolitiikan ja sosiaalihuollon professorina vuosina 1970-1979. Virka täytettiin kutsumismenettelyä käyttäen. Salo jäi eläkkeelle joulukuussa 1979 ja kuoli Tampereella vuonna 1988.

Reino Salo teki sosiaalihuoltoon kohdistuvaa empiiristä tutkimusta ja sitä koskevia tutkimuksellisia ja oppikirjallisia jäsennyksiä. Vuonna 1981 ilmestyneen bibliografian mukaan hänellä oli 36 julkaisua, joista 1950-luvulla ilmestyi 9, 1960-luvulla 17 ja 1970-luvulla 10. Julkaisuluettelossa on yksi englanninkielinen ja yksi ruotsinkielinen artikkeli (Professori Reino Salon painetut julkaisut 1981). Hänen mittavat empiiriset tutkimuksensa käsittelevät lastensuojelua (1956), huoltoapua (1962) ja alkoholiongelmaa (1970). Sosiaalihuoltoa tarkasteltiin kunnissa kerättyjen asiakasrekisteritietojen valossa ja pyrkimyksenä oli kartoittaa ilmiöitä mahdollisimman tarkasti ja monipuolisesti. Saloa kiinnostivat niin yksilöiden persoonallisuuden piirteet, perhesuhteet, kasvuolosuhteet kuin ruumiillisetkin tekijät.

Salo (1967, 96-99) muotoili sosiaalihuollon tutkimukselle kaksi perustehtävää. Tutkimuksen oli löydettävä vastaus ensinnäkin siihen, miksi eräät ihmiset eivät selviä ”normaalisti” ja omatoimisesti yhteiskunnassa ja toiseksi siihen, miten heidän suhteensa oli tarkoituksenmukaisimmin menetellä, jotta heidän positiivinen sopeutumisensa ja omatoimisuutensa palautettaisiin.

Salo luotti kvantitatiiviseen, mittaavaan tutkimukseen. Hän arvosti laajoja, vaikuttavia faktoreita ja niiden kombinaatioita selvittäviä tutkimuksia. Tällaisen tutkimuksen hän asetti jopa sosiaalihuollon tutkimuksen tavoitteeksi, mutta muistutti, että lähestymistavan tulisi olla monialalähtöinen – monimutkaisia ilmiöitä ei saa tutkia yksinkertaisina. Hän puhui kliinisen tutkimuksen tarpees-

ta ja kehotti tutkijoita menemään sosiaalihuollon organisaatioihin tutkimaan (Salo 1967; Salo 1981). Hän kirjoitti muun muassa siitä, kuinka sosiaalihuollon tutkimuksen tulisi tapahtua 4-5 suurehkon kaupungin sosiaalilautakunnissa läheisessä kosketuksessa kokeneiden sosiaalityöntekijöiden ja huollettavien (hänen käsitteensä) kanssa – sama, josta nyt puhumme, kun yritämme rakentaa sosiaalialan osaamis- ja kehittämiskeskustoja ja tehdä tutkimusta ”sosiaalialan kentällä”.

Salon teksteissä on runsaasti kannanottoja sosiaalihuollon tutkimuksen suuntaamisesta ja ominaislaadusta. Reino Salo oli selvästi sosiaalityön akateemisen tutkimuksen puolestapuhuja ja kehittäjä.

Vielä 1970-luvulla Reino Salo oli kiistatta keskeinen sosiaalihuollon ja siihen liittyen myös sosiaalityön tutkija ja opettaja. Kun hänestä kirjoitettiin juhlakirja 60-vuotissyntymäpäiväksi vuonna 1981 (Sosiaalihuollon näköaloja 1981), Saloa kuvattiin uranuurtajaksi. Sellaisena hän on kuvannut myös itse itseään. Sittemmin, ja eteenkin 1990-luvulla, Salo on jäänyt sivuun, jopa unohduksiin. Salon tuotantoon viitataan sangen vähän. Jopa aatehistoriallisissa, sosiaalityön juuria käsittelevissä tutkimuksissa saatetaan Salo sivuuttaa kokonaan (ks. esim. Satka 1995; Satka 1998; vrt. kuitenkin Mutka 1998, 144; Raunio 2004, 22). Osin kyse on tarkastellun ajanjakson rajauksesta, jolloin 1960-70-lukujen kehitys on jäänyt sivuun. Esimerkiksi Mirja Satka ei väitöskirjassaan juuri viittaa Saloon, koska tutkimuksen tarkastelema aikakausi päättyy 1950-lukuun. Myös Timo Toikko (2005) jättää Salon huomiotta tuoreessa sosiaalityön historiaa tarkastelevassa kirjassaan ja käsittelee Satkan tavoin köyhäinhoidollisesta näkökulmasta tehtyä tutkimusta lähinnä Veikko Piiraisen kautta. Sosiaalityön historiallisia käännteitä paikantavissa keskusteluissa Salo onkin jäänyt aikalaisensa, Armas Niemisen ja Veikko Piiraisen varjoon. Silti Reino Salon tuotanto on temaattisesti erittäin puhutteleva vielä tänäkin päivänä. Hän teki tutkimuslinjauksia, jotka ovat edelleen ajankohtaisia.

Reino Salon tutkimuksen tarkastelu tarjoaa meille mahdollisuuden palauttaa mieleen, mikä sosiaalihuollon tutkimuksessa oli tärkeää ja edistämisen arvoista. Tarkastelemme seuraavassa erikseen Salon tutkimuksen keskeisiä teemoja: köyhäinhoitoon ja huoltoapuun liittyvää tutkimusta, päihdetutkimusta ja lastensuojelun tutkimusta ja ylipäänsä sosiaalihuollon tutkimuksen kysymyksiä. Aloitamme ajallisesti ensimmäisestä temasta.

Lastensuojelututkimus

Väitöskirjassaan "Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana" vuodelta 1956 Reino Salo tutki "Vaasan kaupungissa vuosina 1924-1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksia", kuten tutkimuksen alaotsikko tehtävän ilmaisi.¹

Tutkimus sijoittuu ajankohtaan, jolloin lastensuojelu oli määrällisesti kasvanut koko maassa ja Vaasassa. Salo toteaa, että 1940-luvulla lastensuojeluviranomaisten huostaan ottamia lapsia oli 15 000 - 26 000, joten "mistään vähäisestä sijaiskasvatustehtävästä ei ole kyse" (Salo 1956, 11). Lukumäärät, niiden kasvu

ja niistä aiheutuvat kulut olivat osaltaan perustelemassa tutkimuksen tehtävää: "sosiaalipoliittiselta kannalta on varsin huomionarvoinen kysymys se, miten tämä lapsijoukko aikuisena sopeutuu vapaaseen kansalaiselämään" (emt., 11).

Salon tutkimuksessa oleellista oli lastensuojelun toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Hän toteaa, että edellä mainittua kysymystä ei voi tyydyttävästi ratkaista tarkastelemalla huostaanotettujen lasten myöhempiä elämänvaiheita, vaan *lastensuojelun sosiaalipoliittisen tarkoituksenmukaisuuden selvittämiseksi* pitäisi tietää, miten nuo lapset olisivat todennäköisesti selviytyneet, ellei lastensuojelutoimenpiteisiin olisi ryhdytty heidän kohdallaan. Tehtäväasettelulla hän pyrkii ratkaisemaan interventiotutkimuksen ydinkysymyksiä lastensuojelun osalta. Näin perustavanlaatuisista tutkimustehtävää ei ole moni uskaltanut itselleen asettaa sittemmin suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa.

Tutkimus kohdistui kaikkiin vuonna 1936 tai sitä ennen syntyneisiin lapsiin, jotka olivat tulleet "sijais- tai suojelukasvatuksellisten toimenpiteiden alaisiksi" Vaasassa. Edellinen muotoilu viittasi turvattuun huostaanotettuihin, jälkimmäinen ns. pahantapaisiin, alle 15-vuotiaisiin lapsiin, jotka olivat joutuneet suojelukasvatuksellisten toimenpiteiden kohteiksi lainvastaisen teon vuoksi. Koska Salo halusi selvittää, mitä olisi tapahtunut ilman lastensuojeluinterventiota, tutkimusjoukkoon sisällytettiin vertailuaineistona kaikki ne edellä mainittujen sisarukset, jotka eivät itse olleet lastensuojelun toimenpiteiden kohteina. Salo kirjoittaa varauksellisesti vertailuaineistosta, sillä se ei täyttännyt hänen mielestään kunnollisen vertailuaineiston kriteereitä. Ei ollut mahdollista saada ryhmää, jossa henkilöiden ikä, sukupuoli, kotiympäristö ja perinnölliset tekijät olisivat samat kuin tutkittavilla ryhmillä. Siksi Salo kertoi joutuvansa tyytymään tähän sisaruksista koostuvaan "kompromissiin". Tämä ns. vaasalaisaineistoksi kutsuttu aineisto kattoi yhteensä 1 338 henkilöä, joista valtaosa (742) kuului turvattuun huostaanotettuihin.

Aineisto koostui pääasiassa Vaasan kaupungin lastensuojelu-, huolto- ja holhouslautakunnan arkistoista saaduista tiedoista. Henkilökohtaisia haastatteluja tehtiin yhteensä 586 ja ne kohdistuivat paitsi tutkimushenkilöille myös heidän sukulaisilleen, työnantajille ja sosiaaliviranomaisille. Se, mitä heiltä kysyttiin, ei tutkimuksesta käy ilmi.

Reino Salolla oli tarkka suunnitelma siitä, mitä tietoa asiakirjoista ja rekistereistä tuli kerätä. Häntä kiinnostivat tutkimushenkilöiden ne ominaisuudet, joiden pohjalta voi arvioida, miten tutkittavat henkilöt olivat sopeutuneet sosiaaliseen kenttäänsä. Tällaisia ominaisuuksia olivat rikolliset teot, alkoholin väärinkäyttö, yhteiskuntakelpoisuus², taloudellinen yritteliäisyys, irtolaisuus, köyhyys, aviollinen eripuraisuus, terveydentila ja älyllinen vajavaisuus. (Salo 1956, 49-51.)

Edellä mainittuja ominaisuuksia monilla eri muuttujilla tarkasteleva tutkimus jakaantuu deskriptiiviseen ja analyttiseen osioon. Ne koostuvat laajan muuttujajoukon yksityiskohtaisesta esittelystä ja suhteutuksesta sen ajan suomalaisiin (etenkin Eino Kailan ja Erkki Saaren) ja ulkomaisiin tutkimuksiin. Yksityiskohtainen tarkastelu jatkuu yli 200 sivun verran – sinä aikana luki-

jan tarkkaavaisuus joutuu koetukselle yksityiskohtien perinpohjaisen esittelyn vuoksi – ja päätyy pohdintaosioon. Tarkastelussa kulkee tutkittavien jaottelu pahantapaisiin ja turvattomuussyistä huostaanotettuihin. Muuttujia tarkastellaan näiden ryhmien ja vertailuryhmän osalta. Viesti on Salon mukaan yksiselitteinen: lastensuojelutyö Vaasassa oli vastannut julkisen edun vaatimuksiin vuosina 1924-1952.

Sijaiskasvatuksen vaikutukset Salo toteaa hyväksi. Hänen mukaansa parhaat tulokset saatiin pahantapaisuusongelmaan, jos uhanalaisten lasten elämään osattiin puuttua jo ennen asosiaalisuuden puhkeamista. Asosiaalisuuden vähentämisessä lastenkotihoito osoittautui muita sijaiskasvatustapoja tehokkaammaksi. Lastenkotihoitoa arvioidessaan Salo toteaa, että lastenkotikasvatus ei varsinaisesti poistanut lapsista asosiaalisuustekijöitä, vaan vähensi niiden kehittymiseen tarvittavaa energiaa, sillä "laitoshoito on pyrkinyt muovaamaan suojateistaan kohtaloonsa alistuneita... Vaikka se onkin niin ollen jättänyt lapsiin psyykkillisiä haittoja, on se sosiaalipoliittisessa mielessä osoittautunut tarkoitustaan vastaavaksi". (Salo 1956, 283.) Edellä sanotun rinnalla Salo varmistaa, että myös perhekasvatus oli osoittautunut sosiaalipoliittisessa mielessä onnistuneeksi. Erityismaininnan arvoiseksi asiaksi hän nostaa useissa hoitopaikoissa kasvaneet: "sosiaalipoliittisessa mielessä ovat lastensuojelutoimenpiteet olleet tämän alaryhmän osalta turhat ja osittain vahingollisetkin".

Vaikka Salo tulkitsee tutkimuksensa tulokset sijaiskasvatuksen vaikuttavuuden kannalta myönteisiksi, hän pohtii myös sitä, olisiko ollut mahdollista toimia toisin. Hän ei näe "kotipiirissä suoritettulla case work -työllä" sellaista roolia, mikä yksinään olisi riittävää. Tarkoituksenmukaisen lastensuojelutyön päämuodot hän hahmottelee tavalla, jossa nykyisen lastensuojelun avo- ja sijaishuollon jako on selvästi näkyvissä:

"1. Lievissä tapauksissa tai jos lapsissa ei ole vielä havaittavissa asosiaalisuuden varhaisia oireita, case work -työ tai muu kotipiirin elämää tukeva toiminta,

2. muissa tapauksissa mahdollisuudet täydelliseen psykiatriseen tutkimukseen ja hoitoon sekä tarpeen vaatiessa ympäristön vaihdokseen ennen pahantapaisuuden puhkeamiskääh (12-14 v)". (Salo 1956, 285.)

Salon mukaan edellä mainittu edellyttää lastensuojeluvirkailijain koulutuksen tuntuvaa erikoistumista. Ratkaisuja on tehtävä tiedon, ei tunteiden tai vaitton perusteella. Hän vaatii, että lastensuojeluvirkailijoiden on ennakkoluulottomasti tunnettava sijaiskasvatustapojen vaikutukset ja käyttömahdollisuudet erehtymättä yksipuolisiin yleistyksiin. Lisäksi hän kommentoi lastensuojelun organisointia kysymällä, sopiiko lastensuojelutyö ylipäänsä kunnalliseen luottamusmiesjärjestelmään silloin, kun se on tietoon perustuvaa. Nämä Salon esittämät huomiot ovat puheenaiheina myös tämän päivän lastensuojelutyössä.

Tämä sosiaalipolitiikan väitöskirjana arvioitu tutkimus sai vastaväittäjiltään, Armas Niemiseltä ja Arvo Lehtovaaralta, yksityiskohtaisen kritiikin. Vastaväittäjien kritiikki kohdistui toukokuussa 1956 päivätyssä lausunnoissa

Salon metodisiin ratkaisuihin, joita pidettiin paikoin ohuina ja aikakauden metodikeskustelua seuraamattomina. Myös Salon normatiivinen kirjoittamistapa joutui kriittisen huomion kohteeksi, samoin monet hänen yksittäiset tulkintansa. Sen sijaan tutkimusta pidettiin ansiokkaana ja urauurtavana asettaessaan kysymyksen lastensuojelun sosiaalipoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta. Tutkimukselle ennustettiin laajaa käyttöä lastensuojelun käytännön työssä ja tutkijoiden ennakoitiin jatkavan Salon herättävien uusien tutkimuskysymysten parissa. Armas Nieminen kiinnitti vielä erityisesti huomiota tutkimuksen laajaan englanninkieliseen tiivistelmään. Se oli kirjoitettu kansainväliselle lukijakunnalle, joka Niemisen tiedon mukaan oli odottanut Salon tutkimuksen valmistumista.

Huoltoapu

Salon huoltoapua koskeva tutkimus ilmestyi vuonna 1962. Se perustuu lastensuojelua koskevan tutkimuksen tavoin laajaan vaasalaisia sosiaalihuollon asiakkaita koskevaan aineistoon. Kohoava elintaso ja paraneva sosiaalilainsäädäntö ei näyttänyt vähentävän viimesijaisen avun tarvetta. Salo halusi selvittää, miksi on näin.

Tutkimuskysymykset olivat hyvin laajoja. Salo halusi selvittää, millaisia henkilöitä huollettavat olivat: oliko olemassa taustatekijöitä, jotka eivät tulleet esille virallisissa tilastoissa? Miksi toiset tulivat toimeen omillaan, kun toiset samanlaisissa oloissa elivät joutuivat huollon varaan? Mistä johtui, että korkean elintason ja ennen näkemättömän laajan sosiaalisen lainsäädännön vallitessa huollettavien määrä pikemminkin lisääntyi kuin väheni? Voisiko tutkimus osoittaa ”asiayhteyksiä”, jotka loisivat edellytyksiä huollettavien omatoimisuuden palauttamiselle? (Salo 1962, 36.)

Tutkimusaineistona ovat kaikki ne huoltoapua saaneet perhehuoltajat tai naimattomat henkilöt, jotka olivat syntyneet 1900-luvulla ja löytyivät Vaasan kaupungin sosiaalilautakunnan huolto-osaston luetteloista vuoden 1958 lopussa. Avustamisen tuli olla alkanut ennen tätä vuotta. Asiakkaat jaettiin perheellisiin ja yksinäisiin sekä pitkäaikaisiin huollettaviin ja lyhytaikaisiin huollettaviin. Pitkäaikaisten huollettavien avustaminen oli kestänyt yli kolme ja lyhytaikaisten alle kolme vuotta. Yhteensä huoltoapua saaneita pitkä- ja lyhytaikaisesti huollettuja henkilöitä oli 1 595 henkeä. Nämä ryhmät jaettiin vielä syntymävuoden perusteella kahteen alaryhmään. Vaasan perhelisäkortistosta muodostettiin 195 henkilön vertailuaineisto, johon otettiin mukaan kaikki ruumiillisella työllä itsensä elättävät perhelisän saajat, jotka olivat syntyneet samana vuonna kuin huollettavat. Analyysi perustui taulukointiin, ja prosenttilukujen erojen testaukseen *t-testiä* hyväksikäyttäen. Korrelaatioita tarkasteltiin *khin neliö* -menetelmällä. (Emt., 43.)

Tutkimus tuottaa yksityiskohtaisen kuvauksen vaasalaisista huoltoavun saajista. Osoittautui esimerkiksi, että huollettavien joukossa oli paljon perheitä, joissa vaimo oli miestänsä vanhempi. (Salo 1962, 74.) Monesti ikäero saattoi olla jopa yli 20 vuotta. Suunnilleen kolmannes miehistä oli solminut avioli-

ton itseään vanhemman naisen kanssa, kun vertailuaineistossa tällaisia liittoja oli vain 14 prosenttia. Tällä vähän satunnaisen tuntuksella seikalla tuntui olevan Salolle suuri merkitys. Hän nimittäin olettaa, että itseään vanhemman naisen kanssa solmittu liitto heijastelee huollettavan yleisempääkin taipumusta riippuvuuteen. Kyse on Salon tulkinnan mukaan huollonsaajien psyykkisestä erikoislaatuudesta, jota ilmentää erityisesti taipumus alkoholin väärinkäyttöön. (Salo 1962, 76.) Myös avioerot näyttivät olleen huollettavien keskuudessa yleisempiä kuin vertailuaineistossa tai koko väestön keskuudessa. Huollettavien avioerot olivat nykymenoon nähden harvinaisia. Pitkäaikaisista huollettavista 33 prosenttia oli eronneita, kun vertailuaineistossa eronneita oli vain 1,5 prosenttia.

Tulkinnat huollettavien psyykkisestä erityislaadusta vaikuttavat nykylukijasta aika spekulatiivisilta. Salo on taitava löytämään kiinnostavia empirisiä havaintoja, mutta hänen tulkintansa ja hypoteesinsa asioiden tilaa selittävästä syistä vaikuttavat joskus mielikuvituksellisilta.

Yllättävän monilla huoltoapua saaneilla oli vaikeita sairauksia. Esimerkiksi tuberkuloosi oli todella yleinen sairaus, sillä pitkäaikaisesti huoltoapua saaneista miehistä 14 prosenttia oli sairastanut tuberkuloosia. Vertailuryhmän miehistä ”vain” prosentilla oli ollut tuberkuloosi. Yksityiskohtainen sairastavuuden tarkastelu on Salon tutkimustehtävän kannalta perustelua, sillä tuolloisissa ulkomaisissa tutkimuksissa oli todettu, että sairauksilla oli suuri merkitys huollon tarpeen aiheuttajana. Salon tutkimuksen kaltaista eri tietokantoja yhdistelevää tutkimusta ei ole enää tapana tehdä siitä huolimatta, että sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöstä on viime vuosina puhuttu paljon.

Varsin suoraviivaiseen tapaan Salo laskee, että juoppoja oli 71 prosenttia pitkäaikaisesti huoltoapua saaneista perheistä. Vertailuryhmässä juoppoja oli vain 22 prosenttia. Juoppous on tietysti määrittelykysymys. Salo katsoi juoppouden osoittimeksi riittävän sen, että tutkittava oli joutunut juopumuksen takia poliisin pidättämäksi tai saanut väkijuomien ostokiellon.

Myös rikoksiin syyllistyneiden osuus kaikista huoltoapua saaneista näytti Salon aineistossa suurelta. Pitkäaikaisesti huoltoa saaneista perheistä 61 prosenttia oli sellaisia, joissa joko toinen tai molemmat vanhemmat olivat tulleet tuomioistuimessa tuomituksi jostakin rikoksesta. (Salo 1962, 121.) Vertailuryhmässä rikoksesta tuomittujen perheitä oli ”vain” 13 prosenttia. Kysymys oli lähinnä miesten rikollisuudesta. Sekä alkoholin että rikosten suhteen naiset ja miehet erosivat selvästi toisistaan.

1950-luvulla köyhäinhuolto oli ennen toista maailmansotaa kehittyneiden ajattelutapojen ja aatteiden vaikutuspiirissä. Suomalaisessa köyhäinhoidossa oli jo 1920-luvulla ryhdytty keskustelemaan rotuhygieenisistä ajatuksista (Kröger 2005). Niinpä sterilisaatio oli Salon työkalupakissa aivan kelvokas keino perinnöllisen psyykkisen rasituksen kontrolloimiseksi. Jossakin määrin toimitettiin myös sterilisaatioita, mutta ei kuitenkaan kastrointeja. (Salo 1962, 139-140.)

Huostaanottoja oli tehty kohtalaisen vähän (12 prosentissa pitkäaikaisesti

huolletuista perheistä oli otettuja lapsia huostaan). Salo toteaaakin, että ”Kenties lukija on yllätynyt sen johdosta, että kaikesta huolimatta huostaanottoja esiintyy suhteellisen vähän huollettavan aineksen piirissä. Selitys on, että usein huoltoavulla nimenomaan pyritään pitämään perhettä koossa.” (Salo 1962, 141-142.) Huoltoavulla on siten ollut ennalta ehkäisevää lastensuojelullista merkitystä.

Tutkimuksen johtopäätös on, että sosiaalihuollon asiakasjoukko voitiin jakaa sekä suhteellisen pysyvään ytimeen, johon työllisyyden vaihtelut eivät sanottavammin vaikuttaneet että pintakerrostumaan, joka työttömyyden vuoksi joutui huoltoavun varaan, mutta työllisyystilanteen parantuessa poistui asiakasjoukosta (Salo 1962, 181). Perheellisten osalta pitkäaikaista huoltoapuasiakkuutta selittivät toisen tai molempien puolisojen rikollisuus, toisen tai molempien puolisojen väkijuomien väärinkäyttö, toisen tai molempien puolisojen antisosiaalisuus yleensä sekä toisen tai molempien puolisojen irtolaisuuteen viittaava holtiton elämäntapa. (Emt., 190.)

Tutkimuksen lopuksi Salo koettaa tulostensa pohjalta laatia eräänlaisen ”ennustekaavan”, jonka perusteella olisi mahdollista arvioida asiakassuhteen aluksi muodostuuko tuleva asiakkuus pitkäaikaiseksi vai ei. Ennusteen laatiminen asiakkaan kohdalla tapahtuisi siten, että tutkimuksen tuloksena saatuja korrelaatiokertoimia hyödyntäen laskettaisiin asiakkaan elämäntilannetta kuvaavat tunnusluvut, summattaisiin ne ja verrattaisiin näin saatua tulosta Salon esittämään taulukkoon. (Salo 1962, 204-205.) Tiedossamme ei ole, sovellettiinko tätä ”proгноosisia” jossakin, ja millaisin tuloksin. Viimeaikaisessa amerikkalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on kaivattu tutkimuksiin parempaa ”ennustavuutta”, kykyä ennakoida, mitä asiakkaan elämässä intervention jälkeen tapahtuu (Rosen et al. 1999). Tällaista orientaatiota Salokin ilmeisesti tavoitteli.

Alkoholiongelma sosiaalihuollossa

Huoltoapua koskevan tutkimuksen tavoin ”Alkoholiongelma sosiaalihuollossa” (1970) ilmestyi ensin omakustanteena. Saattaa olla, että Salo tarvitsi tämän tutkimuksen saadakseen täyden professuurin, ja päätyi julkaisemaan tutkimuksensa omin varoin. Tutkimusaineistona on jälleen Vaasan kaupungin sosiaalilautakunnan huolto-osaston henkilöasiakirjojen pohjalta koottu aineisto. Salon ”tiedonintressinä” oli käytännön sosiaalihuollon tarpeet (Salo 1970, 41).

Kirja alkaa sosiaalihuollon historiaa koskevalla tarkastelulla, joka tyyllilajitaan muistuttaa etäisesti Richard M. Titmussin esseististä kirjoittamista. Esseessään Salo ironisoi 1960-luvun lopun sosiaalihuoltokritiikkiä sanoen kritiikin ensin syyttäneen sosiaalihuoltoa liiallisesta ”humaanisuudesta” ja ”ymmärtävyydestä” kunnes kohta sosiaalihuollon ongelmaksi nähtiin päinvastoin liiallinen kovaotteisuus ja ”pakkoauttaminen” (Salo 1970, 14). Yhteiskunnan muutoksen myötä sosiaalityön painopiste oli siirtynyt absoluuttisen köyhyyden ongelmista psyykkisen sopeutumisen pulmiin. Salon mukaan (emt., 22-24) avuntarvetta eivät aiheuttaneet enää niinkään taloudelliset, materiaaliset

vaikeudet, vaan pikemminkin psyykkiset, sosiaaliin suhteisiin liittyvät häiriöt. Siksi hänen mukaansa sosiaalihuollon painopiste tulisi jatkuvasti siirtymään erilaisten psykososiaalisten ongelmien hallinnan suuntaan.

Salon tavoitteena oli selvittää, millä tavalla alkoholin väärinkäyttäjät ja heidän puolisonsa erosivat väärinkäytön onnistuneesti lopettaneista ja heidän puolisoistaan sekä vastaavassa sosiaalisessa asemassa olevista, mutta henkilöistä, jotka eivät olleet väärinkäyttäneet alkoholia. Tätä tarkoitusta varten hän kokosi aineiston, joka muodostui kolmesta ryhmästä (A,T ja V-ryhmät): *Ryhmä A* koostui jatkuvasti väkijuomia väärinkäyttävistä perheistä, joissa mies oli huolto-osaston tietojen mukaan vähintään viiden vuoden ajan käyttänyt toimeentuloaan häiritsevällä tavalla alkoholia ja oli vähintään kolmasti joutunut juopumuspidätyksen kohteeksi. *Ryhmä T* eli toipuneet väärinkäyttäjät muodostui samoin periaattein kuin edellinen, mutta mies oli huolto-osaston tietojen mukaan viiden viimeksi kuluneen vuoden ajan pidättäytynyt alkoholin väärinkäytöstä. *Ryhmä V* muodosti vertailuaineiston, joka koostui huoltoapua saaneista asiakasperheistä, joissa ei ollut esiintynyt alkoholin väärinkäyttöä.

Ryhmä A:ssa oli 96 perhettä, T:ssä 84 perhettä ja V:ssä 100 perhettä, eli yhteensä tutkittuja perheitä oli 280 ja tutkittuja henkilöitä siten 560. Kyse on haastattelututkimuksesta. Nykyisten mittapuiden mukaan 560 hengen haastattelua voisi pitää varsin laajana aineistona, varsinkin kun käytetty haastattelulomake oli pikemminkin haastattelurunko, eikä suinkaan strukturoiduin vastausvaihtoehtoin etenevä survey. Salo testasi lomakkeen tekemällä itse 30 asiakasperheen koehaastattelun. Varsinaiset haastattelut tekivät 12 tehtävään palkattua haastattelijaa, joista viisi kuului sosiaaliviraston henkilökuntaan, viisi oli opiskelijaa ja kaksi kotirouvaa (Salo 1970, 40).

Haastatteluilla kerättiin erittäin rikas aineisto tutkittavien elämästä. Osoittautui esimerkiksi, että kaikkien kolmen ryhmän miehet olivat olleet varsin sairaita: noin puolet haastatelluista kertoi jostakin sairaudesta. Juomistaan jatkavat miehet olivat yllättäen tervein ryhmä. ”Tämä lienee yllättävää, mutta ilmeisesti on niin, että jatkuvaan ja runsaaseen väkijuomien käyttöön ei terveydeltään heikko mies oikein kykenisikään.” (Salo 190, 115.)

Muiden Salon laajojen empiiristen tutkimusten tavoin raportti sisältää erittäin yksityiskohtaisen kuvauksen tutkimuksen tuloksista. Kun kyselylomakkeessa oli 86 kysymystä, ja raportointi tapahtuu kysymys kerrallaan, on tutkimus raskaslukuinen, ja olennaisetkin kiinnostavat havainnot peittyvät yksityiskohtien alle. Tästä voi syntyä sellainen (väärä) käsitys, että tutkimus olisi empiirisenä tutkimuksena puutteellinen. Tutkimus on erittäin huolellista työtä, jossa sovelletaan ajankohdan parhaita mahdollisia analyysimenetelmiä. Raportin kirjoittajana Salo ei kuitenkaan ollut mikään virtuoosi.

Tutkimus päättyy Pertti Järvisen avustuksella toteutettuun ryhmittelyanalyysin tulosten esittelyyn. Järvinen oli kehittänyt Tampereen yliopiston tietokonekeskuksessa ryhmittelyanalyysin sovellutuksen, jonka tuloksen Salo raportoi. Binäärimuuttujista valittiin tarkasteluun ensiksi 40 muuttujaa, jotka tutkijan käsityksen mukaan edustivat tutkimuksen keskeistä tietomateriaalia. Ensimmä-

mäisen ajon tuloksena syntyi ”puu”, jossa parhaiten ryhmiä erotteli omaksuttu tapa käyttää väkijuomia. Juomistaan jatkavat joivat yleensä seurassa, kun taas kuntoutuneet olivat juoneet mieluummin yksin. (Emt., 235.) Erotteluanalyysi tuotti juomistaan jatkavan ja toipuneen väärinkäyttäjän ideaalituypin. Nämä proto- tai ideaalituypit Salo esittää taitavassa tiivistyksessä, jossa hän luonnehtii juomistaan jatkavan persoonallisuutta tavalla, joka voisi saada nyky-päivänkin laadullisen tutkimuksen kannattajan tunnustuksen. Samankaltaisen kuvauksen hän esittää myös kuntoutuneista juomisensa lopettaneista. (Emt., 242- 244.) Juomistaan jatkava on ekstrovertti seuramies, joka mielellään liioittelee ansioitaan, mutta saattaa myös vaipua suremaan elämäänsä. Juomisensa lopettanut on introvertti, vetäytyvä, itseään vähättelevä ja todellisista ansioistaankin mieluummin vaikeneva kaveri.

”Tutkimuksen edetessä on melko selväpiirteisenä muotoutunut kaksi erilaista väärinkäyttäjien persoonallisuustyyppiä. Toinen niistä on lähinnä introvertti toipunut väärinkäyttäjä, joka nimenomaan hakee parantumisen motivaation omasta itsestään (vastuuntunto, syyllisyydentunto, uskonto jne.) tai aivan lähimmästä ympäristöstään, toinen useimmiten ekstrovertti jatkuva väärinkäyttäjä, joka on hyvin riippuvainen toisista ihmisistä, samaistaa itsensä lukuisiin tovereihinsa ja pyrkii riippuvuudessaan esittämään heille sellaista fasaadia, jonka otaksuu näille kelpaavan. Hän on kirjaimellisesti mies, joka itkee itkevien ja nauraa nauravien kanssa. Sosiaaliviranomaiset tuntevat hyvin tämän miehen. Hän on usein suurieleinen, mahtipontinen, aggressiivinenkin – ja silloin aivan väärin ymmärretty – mutta yleensä vuolaasti selittävä, joka vakuuttaa aina yrittäneensä parastaan ja lupaa juhlassa tehdä niin vastakin. Totisen tuikeasti tuijottaen siinä esim. lyödään kättä päälle, lämätetään vielä kämmenellä selkään. Tässä puhuu mies miehelle, sillä juuri miehiä nämä tavallisesti arvostavat – naisten, esim. vaimojensa tai naispuolisenkin huoltajankin kanssa he helposti riitaantuvat. Sillä hetkellä tämä huollettava tarkoittaa totta, mutta vanhassa seurassa hän taas katsoo ehdottoman välttämättömäksi menetellä hieman toisin.”
(Salo 1970, 171.)

Salo osoittaa kykyä laadulliselle tutkimusotteelle ominaiseen kirjoittamistapaan. Edellä lainattu kuvaus ”ekstrovertista huollettavasta” voisi hyvin kuvata jotakin yksittäistä ihmistä, johon Salo oli ehkä tutustunut Vaasan kaupungin sosiaalijohtajana toimiessaan. Todennäköisesti hän on luonut tämän ideaalituypin käyttäen aikaisempaa kokemustaan, kirjallisuutta ja tutkimuksensa aineistoa.

Salo ymmärsi hyvin kvantitatiivisen tutkimuksen rajalliset mahdollisuudet, samalla kun hän tietysti näki myös sen vahvuudet. Aineistonsa kuvailevan osuuden lopuksi hän esittää tilastollisen analyysin kritiikin: ”(jakaumaluvut) eivät voi kertoa kaikkia niitä vivahteita ja elämänkohtaloita, jotka haastattelvien omista kertomuksista ilmenevät. Ne ovat valitettavasti vain tilastollisiin luokkiin puristettuja keskiarvoja, joilta puuttuu inhimillinen ilmeikkyydys”

(emt., 173). Jotta lukija saisi edes alustavan käsityksen tuon kuvan moniulotteisuudesta, esittää Salo yhden haastateltavan elämänkohtalon. Kyse on huoltalaiseksi myydystä pojasta, jota pahoinpidellään kasvatuskodissaan niin, että ympäristökin kiinnittää siihen huomiota. Aikuisena hän käy sodat, haavoittuu, sairastuu ensin keuhkosityöpään, sitten kurkkusyöpään ja lopulta jaksaa elää vain siksi, että hänellä on hyvä vaimo. Ilman muuta kuvauksesta huokuu syvä myötätunto ja ymmärrys tätä kanssaihmistä kohtaan.

Erotteluanalyysin sovellutus 1960-luvun lopun tietotekniikalla toteutettuna ansaitsee tunnustuksen. Tutkimus on ajan tasalla tuolloin käydyistä kansainvälisestä päihdetutkimuksesta. Lopuksi Salo kommentoi tutkimuksensa tuloksia sosiaalityön menetelmien tuloksellisuuden näkökulmasta. Jos kerran on niin, että juomistaan jatkavaa ryhmää luonnehtii ekstrovertti sosiaalisuus ja kuntoutuneita introvertti vetäytyvyys, eikö huollettavan persoonallisuuden laatua tulisi käyttää hyväksi valittaessa auttamisen menetelmiä? Salo tuntuu päätyvän varsin pessimistiseen kantaan sosiaalityön menetelmien mahdollisuuksista.

”Näyttää ilmeiseltä, että valikoimaton pyrkimys irrottaa voimakkaasti ekstrovertti väärinkäyttäjää haitallisesta seurastaan case work -tyyppisen intiimin huoltosuhteen avulla taikka ryhmähuollon soveltaminen epäseuralliseen introverttiin väärinkäyttäjään on ikään kuin pyrkimys uittaa näitä henkilöitä vastavirtaan. Yritetään rajoittaa luonnostaan seurallisten ihmisten seurallisuutta tai muodostaa yksityiselämään taipuvaisista henkilöistä osallistuva seuraihminen, mikä lopulta merkitsee epätarkoituksenmukaista ja turhaa yritystä muuttaa näiden ihmisten persoonallisuutta. Voi olla, että monet epäonnistumiset ovat johtuneet myös näiden inhimillisten erojen huomioonottamattomuudesta, jolloin tosiasiallisesti on tavoiteltu jotakin, joka on mahdollisimman vaikeaa tai mahdotontakin.” (Salo 1970, 253.)

Salon näkemys juomistaan jatkavien mahdollisuuksista kuntoutua sosiaalityön keinoin autettuina on aika pessimistinen, sillä hän katsoo juomisen syiden olevan lähes perinnöllisiä. Siten sen paremmin case work kuin ryhmätyökään ei kykene auttamaan asiakkaita toipumaan. Siksi huoltohaastattelussa ei ole syytä koettaa liian perusteellisesti selvittää huollettavan lapsuuden olosuhteita ja muuta sellaista, mikä analyytisesti orientoituneen case work -työn mukaan oli tarpeen, vaan on keskityttävä ennen kaikkea ajankohtaisiin ongelmiin ja psykoterapia on jätettävä asiantuntijoille. (Salo 1970, 252–254.)

Sosiaalihuolto tutkimuksena ja oppikirjana

Kuin ennakoiden 2000-luvun näyttöön perustuvia hoitokäytäntöjä koskevaa keskustelua Salo laati systemaattisen kirjallisuuskatsauksen sosiaalihuoltoa koskevasta kotimaisesta ja kansainvälisestä tutkimuksesta (Salo 1967). Teoksen otsikointi "Sosiaalihuollon tutkimukset. Johdatus sosiaalihuollon ongelmiin nykytutkimuksen valossa" kertoo, että pyrkimys oli rakentaa ajankohtaista kuvaa paitsi tutkimuksesta niin myös sosiaalihuollon ongelmista. Sosi-

aalihuoltoa lähestytään toimenpiteiden ja niiden toimivuuden näkökulmasta. Johdannossa Salo (1967, 9) määrittelee sosiaalihuollollisen auttamisprosessin kolmivaiheisena: 1) sosiaalinen, psyykinen ja tavallisesti myös lääketieteellinen diagnoosi; 2) ammatillinen auttamismenetelmä, jolla voidaan autettavan ja hänen lähiympäristönsä asenteita ja tahtoa muokata auttamistoimenpiteiden tarkoitusta vastaaviksi niin että tuloksena on harmoninen ympäristö ja oma-toiminen selviytyminen ja 3) saavutettujen tulosten kontrolli jälkihuollon ja tutkimuksen avulla. Viimeksi mainittu tulee Salon mukaan kehittymään tulevaisuudessa yhä merkittävämmäksi tekijäksi.

Kirjallisuuskatsauksessa esitellyillä tutkimuksilla on tietenkin lähinnä teoriahistoriallista mielenkiintoa. On silti sanottava, että molemmiin puolin toista maailmansotaa tehdyssä sosiaalihuollollisessa tutkimuksessa päästiin hämmästyttävän pitkälle. Näkökulmia voi kuvata vahvasti monitieteellisiksi. Esitellyt tutkimukset antavat myös hyvän kuvan suomalaisen tutkimuksen korkeasta laadusta. Esimerkiksi nykyään aika lailla unohdetut Faina Jyrkilän tutkimukset esitellään asiantuntevasti ja perusteellisesti.

Kirja myös osoittaa, mitä tutkimuksia Salo piti arvossa. Erityisen painavan esittelyn saa ruotsalainen Inghen (1960) tutkimus ”Fattiga i folkhemmet”. Salo kirjoittaa, että ”kyseessä on laaja, perinpohjainen ja ehkä merkittävin tutkimus, mitä aikuishuollon alalla on toistaiseksi julkaistu”.

Salon viimeiseksi teokseksi jäi *Sosiaalihuolto* (1981), jossa hän pyrki warislaisen yleiskatsauksen luomiseen sosiaalihuollollisesta toiminnasta. Samalla hän ikään kuin palautti lukijan mieleen mittavien empiiristen tutkimusten sarjansa. Kirjan jäsennyksen pohja on ollut näkyvillä jo aikaisemmissa julkaisuissa. Hänen peruspyrkimyksenä oli edelleen ”etsiä tieteellisesti tutkitun empirian pohjalta vastauksia sellaisiin kysymyksiin kuin millainen on huollettava, millaisin keinoin häntä olisi huollettava ja millaisia tuloksia voidaan eri tapauksissa odottaa” (Salo 1981, 5). Hän kiteyttää tarkastelunsa kohteen huoltodiagnostiikaksi ja -prognostiikaksi.

Tuttua aikaisemmasta tuotannosta on myös pyrkimys korostaa tietoa sosiaalihuollon toiminnan pohjana. Hän kirjoitti tietopohjaisen ammattitaidon ja erikoistuneisuuden vaatimuksesta ja sen lisääntyvistä tarpeista. Tätä voidaan pitää toistona – ja siten kirjan merkitystä vähentävänä asiana – mutta voi myös ajatella, että Salo ei ollut aikaisemmin saanut kannanotoilleen kannatusta tai kuulijakuntaa ja siksi hän toisti sanomaansa. Kirjoittaja ei kuitenkaan pohdi lainkaan tutkimustensa aineistojen ja tulosten mahdollista vanhentuneisuutta, vaan esittelee ne ”sellaisenaan”. Ilmestyessään kirja jäi aika vähälle huomiolle.

Miksi Salo on unohtunut

Koetamme seuraavassa hakea selitystä sille, miksi suomalaisen sosiaalihuollon tutkimuksen perustan luojasta ja tieteellisen sosiaalityön tutkimuksen pioneerista Reino Salosta tuli erityisesti 1980-luvulta lähtien monelle tuntematon tutkija.

Salon ”suhteelliselle” unohdukselle on varmasti monenlaisia syitä, joista on vaikea sanoa, mikä on ollut tärkeintä ja mikä vaikuttanut vähän. Salon tuotantoon tutustuessamme olemme spekuloineet hänen ihmis-, sosiaalityö- ja tutkimusnäkemysnäkökulmiin liittyviä tekijöitä.

Salon sosiaalityö- ja ihmiskäsitys

Hyvinvointivaltiollisen palvelujärjestelmän, sosiaalihuollon ja sosiaalityön keskinäiset suhteet ovat muuttuneet 1950-luvulta lähtien paljon. Tämä muutos selittää osaltaan, miksi Salon tutkimukset eivät ole tuntuneet ajankohtaisilta. Monesti tuntuu jopa siltä, että koko sosiaalihuolto on ”kadonnut” tutkimusaiheena ja -alueena. Jäljelle ovat jääneet sosiaalipalvelut ja sosiaalityö.

Salon tapa lähestyä sosiaalihuollon kysymyksiä lähti liikkeelle organisaatioista. Avun tarve tuli ilmaistuksi sosiaalihuollon organisaation asiakkuutena. Huoltoapuasiakkuus kertoi Salolle toimeentulo-ongelmista, päihdehuoltoasiakkuus päihdeongelmista. Moniasiakkuus ei näyttänyt vielä silloin olleen ominaista sosiaalihuollon käsittelemille ilmiöille ja ihmisille. Salo lähestyi ongelmia ja asiakkaita laaja-alaisesti, mutta holistinen tarkasteluote ei poistanut sitä, että näkökulma tarkasteltavaan kohteeseen oli otettu ennalta annettuna. Tällaista liikkeellelähtöä ei voi pitää tyydyttävänä nykyisenkaltaisesti kansalaiskeskeisyyttä painottavissa tutkimuskeskusteluissa. Itse asiassa Salon ratkaisu tutkimuskohteen asettamisessa on lähes tyyppiesimerkki sellaisesta poliittis-hallinnolliseksi kutsutusta tutkimusorientaatiosta, jota esimerkiksi Ruotsissa Mats Börjeson, Eva Palmblad ja Thomas Wahl (2005, 22-23) kuvaavat hallitsevaksi, mutta silti puutteelliseksi tavaksi lähestyä sosiaalisia ongelmia ja hyvinvointivaltion toimintaa. Kritiikin mukaan tutkimusorientaatio lähestyy ongelmia tutkimalla ”heitä” ja ”niitä” ikään kuin organisaation asiakkuus tekisi ihmisistä hyvin erityislaatuista, keskenään jossakin määrin samankaltaisia ja oikeuttaisi tutkijat tutkimaan heitä ja niitä erilaisin välinein. Ruotsalaistutkijoiden mukaan sosiaalitutkimuksen kannalta on huomattavasti kiinnostavampaa tutkia niitä yhteiskunnallisia ajattelu- ja toimintatapoja, joiden tuloksena syntyy sellaisia kategorisointeja kuten sosiaalihuollon asiakkuus.

Salo ei kyseenalaista asiakkuuksien organisatorista määrittelyä Börjesonin ja kollegoiden esittämällä tavalla, mutta on sen sijaan kiinnostunut määrittelyn seurauksista. Hän kysyy rohkeammin kuin moni tämän päivän tutkija sitä, onko asiakkuudella tarkoituksenmukaisia vaikutuksia asiakkaina olevien elämään. Toisin kuin nykyisin, Salo asettaa näkökulmaksi julkisen edun. Tämä valinta eroaa merkittävästi niistä tutkimuskeskusteluista, joissa esimerkiksi lastensuojelun toimintaa halutaan arvioida lapsen edun näkökulmasta. Näin ajateltuna Salon voi tulkita edustaneen enemmän järjestelmä- kuin yksilölähtöistä intressiä sosiaalihuollon toimintaan.

Sosiaalihuollon asiakkaita Salo tarkasteli ristiriitaisesti. Yhtäältä tutkimuksista kuultaa pyrkimys tukea heitä vaikeissa elämäntilanteissa ja ymmärtää heitä mahdollisimman monipuolisesti, toisaalta tutkimuksissa näkyy heidän käyttäytymistään vahvasti normittava asenne. Salo saattaa kuvata sosiaalihuol-

lon asiakkaita esimerkiksi viittaamalla asiakkaiden epärealistiseen ajattelutapaan silloin, kun asiakkaat olivat hakeutuneet ulkomaille töihin tai olettamalla avioeroilla olevan yhteiskuntakelpoisuutta vaarantavaa vaikutusta (Salo 1956, 165, 284). Tuollaiset kannat ovat nykypäivän lukijalle vaikeita vastaanottaa. Samalla Salo peräänkuuluttaa sellaista tilaa, jossa yksilöiden tarpeet, arvostukset ja odotukset kohtaavat sen, mitä yhteiskunnassa yleisesti pidetään hyväksyttävänä ja tarkoituksenmukaisena. Hän kirjoittaa, että

"... olisi edellytettävä, että auttamis- ja ohjaamistoinenpiteet johtaisivat siihen, että autettavat kykenisivät saavuttamaan ja omatoimisesti säilyttämään mahdollisimman pitkälle yhteiskunnan hyväksymän elintason ja -tavan. Jos tähän pyritään, ei kuitenkaan riitä se, että elintaso- ja tapa on vain yhteiskunnan hyväksymä, vaan lopultakin psyykkisen lähtökohdan omatoimisuudelle muodostaa ennen kaikkea se, että autettavat autetaan myös itse hyväksymään tuo tavoite. Tämä on sosiaalihuollon suurin vaikeus ja johtaa pohdinnan uudenlaiseen problematiikkaan, sosiaalihuollon ammatillisiin menetelmiin, jotka eivät ole sama asia kuin lain määrittämät erilaiset huoltotoimenpiteet." (Salo 1967, 9.)

Saloo voi tulkita niin, että sosiaalihuollon ammatillisille menetelmille asetetaan vaativia mikrovallan tehtäviä, koska sosiaalihuollon tulee saattaa asiakkaat ajattelemaan tietyllä tavalla. Hyväksyttävä tapa ajatella on yhteiskunnassa vallitseva, sosiaalihuollon järjestelmän välittämä tapa. Sosiaalityön ammatillisissa nykykeskusteluissa on sen sijaan korostettu yksilön tarpeisiin ja pyrkimykseen sitoutuvaa toimintaa, ja tästä näkökulmasta Salon kanta vaikuttaa ongelmalliselta. Samanaikaisesti on hyvä korostaa, että Salon sosiaalihuolto ei toimi pluralismin pohjalta, vaan sen ideaalikuvaus nojautuvat suhteellisen jaettuuihin käsityksiin siitä, miten elämää tulee elää. Hänen tutkimuksensa korostavat, että työskentely asiakkaan kanssa tapahtuu näissä rajoissa. Rajojen ylittäminen ei kuulunut Salon pyrkimykseen.

Salo uskoi sosiaalihuollon hyvää tekevään rooliin. Salo näki kuitenkin ehtoja siinä, mikä on muutettavissa. Hänen näkemyksensä mukaan yksittäinen ihminen (asiakkaana tai sosiaalihuollon työntekijänä) ei voi vaikuttaa kaikkiin yhteiskunnallisiin oloihin. Yleisluonteiset tekijät, kuten "lapsuus- ja nuoruusvuosien poliittiset olosuhteet, asuinpaikka ja kodin kuuluminen vähemmän arvostettuun sosiaaliseen luokkaan" (Salo 1956, 277), vaikuttavat ihmisiin ilman, että niitä voi mainittavassa määrin itse valita. Perintötekijät ovat toinen, yksittäisen ihmisen valinnan tai työntekijöiden toiminnan ulkopuolella oleva asia. Tällä tavalla Salo tunnistaa ihmisten perustavanlaatuiset erot ja on valmis hyväksymään erot huomioon ottavan sosiaalihuollon. Eron käsite ei kuitenkaan vastaa nykykeskustelun tapaa ymmärtää eroa. Salolle ihmisten väliset erot voivat oikeuttaa esimerkiksi vahvaan, jopa tahdonvastaiseen puuttumiseen niiden ihmisten elämään, joilla ei voi katsoa olevan edellytyksiä vastata omasta elämästään. Samalla hän kuitenkin korostaa, että ihmisessä on monia sellaisia alueita, joita voidaan muuttaa. Sosiaalihuollon tehtävänä on tukea muutosta näillä alueilla.

Salon konservatiivinen ihmiskäsitys näkyy hänen käyttämissään ammatillisissa käsitteissä, jotka voivat toki heijastella oman aikansa yleistä sosiaalihuollon ammattilaisten puhetapaa. Salo käyttää esimerkiksi asiakaskunnasta säännöllisesti käsitettä ”aines”. Joskus konservatiivisuus ilmenee myös puutteellisenä kykynä tai haluna ymmärtää köyhän ihmisen elämässään tekemiä ratkaisuja – seurauksena on tietty yläpuolelle asettautumisen tuntu.

Salo esittää sosiaalihuollon toiminnalle kaksi perusmotivaatiota: yhteisvastuun tunne ja ihmisarvon tunnistaminen. Ne oikeuttavat ja velvoittavat toimimaan. Niille rinnakkaisena on kolmas, kansantaloudellinen perustelu, joka Salon mukaan vaikuttaa kaikkeen sosiaalipoliittiseen toimintaan ja siksi sosiaalihuollon määrällisen osuuden vuoksi se on mainittava. Salo puhuu kuitenkin sen puolesta, että sosiaalihuolto ei voi koskaan toimia vain kansantaloudellisten tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien pohjalta (Salo 1962, 11-14). Tässä hän muistuttaa Titmussta, joka myös puhui sosiaalipoliittisen autonomian puolesta suhteessa taloudelliseen näkökulmaan (Mäntysaari 2005).

Salon tiedekäsitys

Salo oli puhdaslinjainen empiirisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kannattaja, jonka tutkimukset perustuivat joko laajoille haastattelututkimuksille tai moninaisten rekisteriaineistojen perusteelliselle analyysille. Salo oli kiinnostunut kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmien käytöstä, mutta sovelsi itse lähinnä taulukointia, joka sinänsä on tietysti erittäin sopiva tiedon esittämistapa, varsinkin aikana, jolloin koneellisen tiedonkäsittely oli suuritöistä. (Alkula ym. 1995, 175.) Tällä tavalla tutkimusraportit koostuivat satojen taulukoiden esittämisestä ja tutkimuksen analyysi jäi niukaksi.

Salo kulki omana aikanaan metodologisesti omia teitään. Hänen lähimmät työtoverit olivat koulutukseltaan sosiaalihistorioitsijoita. Armas Nieminen ja Veikko Piirainen eivät harrastaneet Salon suosimaa kvantitatiivista empiiristä tutkimusta. Heikki Waris taas oli kiinnostunut koko yhteiskuntaa koskevista kysymyksistä ja sosiaalipoliittikan systemaattisesta esityksestä. Omien tutkijakollegoiden vähäinen kiinnostus Salon edustamaa tutkimussuuntausta kohtaan vaikuttaa ilmeiseltä.

Salon sivuun jäämistä selittää kuitenkin ennen kaikkea se muutos, joka 1970-luvun lopulta lähtien tapahtui yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen metodiikassa. Tilastolliset menetelmät menettivät suosiotaan ja tilalle nousivat erilaiset kvalitatiiviset menetelmät. Kvalitatiivisesti orientoituneiden tutkijoiden silmissä Salon empiiriset tutkimukset eivät vaikuttaneet tärkeiltä. Viime aikoina lisääntynyt kiinnostunut rekisteriaineistojen käyttöön ja myös uudelleen kasvanut kiinnostus kvantitatiiviseen empiiriseen tutkimukseen auttaa näkemään Salon tutkimusten urauurtavan luonteen. Ennakkoluulojen voittamisen jälkeen on helppo huomata, miten suuri työ ainutlaatuisten tutkimusaineistojen keruu on ollut. Samalla on kuitenkin korostunut, että Salon usko rekisteriaineistoon itsestään selvänä tiedonlähteenä on altis kritiikille: hän katsoi sosiaalihuollon dokumenttien ja rekisterien välittävän validia tietoa ilmiöstä. Nyky-

keskustelu on korostanut enemmän rekisteriaineistoja ilmiöiden, kohteiden ja toimintatapojen ilmentäjänä kuin niiden kohteen kuvauksena.

Salo luotti tutkimustiedon arvoon. Hän asettui harvoin epäilemään menetelmiään, aineistojaan tai tuloksiaan, vaikka toteaa yleisenä kantanaan, että ihminen moninaisuudessaan on tutkimuksellisesti vaikeasti tavoitettavissa. Itsekritiikin puute on ymmärrettävissä, koska Salo pyrki empiirisessä tutkimuksessaan mittavaan tarkasteluun niin muuttujien kuin tutkimusaineiston laajuuden osalta. Seikkaperäisyys (ja osin aiheuskollisuus) olivat Salon vastaus ihmisen monimutkaisuuden tutkimiselle.

Vahvaa ja suorastaan radikaalia oli sen sijaan Salon tinkimätön näkemys siitä, että sosiaalihuolto tarvitsee tutkimustietoa toimintansa tueksi. Häntä voi pitää kiistatta tutkimuspohjaisen sosiaalihuollon puolestapuhujana. Samanlaista sosiaalihuoltoon kohdistuvaa empiiristä tutkimusta ei ole Salon jälkeen tehty suuressa mittakaavassa. Pyrkimykset vahvistaa tutkimusta sosiaalityön tukena ja sosiaalityölähtöistä tiedonmuodostusta ovat johtaneet toisenlaisiin tutkimusorientaatioihin jopa siinä määrin, että ajoittain joutuu kysymään, mitä tiedämme niistä ihmisistä, jotka ovat kunnallisen sosiaalitoimen asiakkaina (tai siihen kytköksissä olevien palveluiden käyttäjinä). Vaikka lastensuojelun avohuollon asiakkaiden ja huostaanottojen lukumäärä kasvoi merkittävästi 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa, meillä ei ole käytössä missään määrin riittävää tietoa siitä, keitä ovat ne tuhannet (huostaanotot) ja kymmenettuhannet (avohuolto) lapset, jotka ovat tulleet asiakkaiksi ja/tai kirjatuksi lastensuojelun toimenpiteiden kohteiksi. Toimeentulotukea saaneita kotitalouksia oli vuonna 1990 yhteensä noin 181 000 ja vuonna 2003 noin 261 000 kotitaloutta (Stakes 2005; Mäntysaari 1998). Miksi paraneva työllisyystilanne johtaa vain hitaaseen toimeentulotukiasiakkuuksien vähenemiseen? Tiedämme edelleen liian vähän siitä, millaisia elämäntilanteita erityisesti pitkäaikaiseen toimeentulotuen asiakkuuteen liittyy. Meiltä puuttuu sekä tutkijoita, tutkimuskiinnostusta että sellaista tutkimusta tukevia rahoitustahoja, jotka näkisivät tuollaisen tiedon tarpeellisuuden. Vaikka Salon kaltainen lähestymistapa ei ehkä tyydyttäisi tämän päivän tutkijoita ja käytännön toimijoita sellaisenaan, on vakava kysymys, miksi ei ole kehittynyt sille täydentävää ja vaihtoehtoista tutkimuskiinnostusta, joka antaisi välineitä vastata kysymykseen, keitä ovat esimerkiksi lastensuojelun lapset, ja pitäisi sitä kysymyksenarvoisena asiana. Olemmeko menettäneet uskon sellaisen tiedon mahdollisuuteen vai emmekö usko sitä tarvitsevamme?

Lopuksi

Lienee lopuksi syytä todeta vielä uudelleen jo artikkelimme alussa esitetty kanta, jonka mukaan Salon tuotannossa on hämmästyttävän paljon ajankoh- taista sosiaalityön tutkimuksen nykytematiikkaa sivuavia aineksia. Olipa kyse tutkimuksen käytäntösuhteista, interventiotutkimuksesta tai hyviä käytäntöjä koskevasta ”*best practices*” -ajattelusta, Salo tuntuu aina ottaneen ensimmäiset askeleet. Ja ennen kaikkea: ”Vain tutkimuksen pohjalta voi sosiaalihuolto olla ja pysyä korkeatasoisena ammattina ja vaatia ja saadakseen sen arvonan-

non, mikä sille kuuluu.” (Salo 1981, 253.)

Edellä on esitetty syitä Salon tuotannon suhteelliselle unohdukselle. Pohdinta on tehty tämän päivän näkökulmasta. Olemme lukeneet Salon keskeisiä julkaisuja ja esittäneet näkemyksiä siitä, miksi niitä julkaisuja ei lueta ja käytetä tämän päivän sosiaalityön tutkimuksessa. Olemme todenneet, että sosiaalityön nykytutkimuksen kiinnostuksen kohteet, lähestymistavat, sanastot ja toimintaympäristö virittävät tutkimuksen niin, että osa Salon ratkaisusta vaikuttaa epäkiinnostavilta. Väitteemme on kuitenkin se, että Salon tuotantoa kannattaa edelleen lukea myös siinä esitettyjen empiirisen tutkimuksen tulosten kannalta, jos ei muuten niin siksi, että Salon tutkimusten lukeminen saa pohtimaan, miten niukasti meillä on edelleen tietoa toimeentulotuki-, lastensuojelu- ja päihdehuollon asiakkaiden elämästä.

Toisenlaisia selityksiä Salon suhteelliselle unohdukselle löytyisi todennäköisesti silloin, jos pyrkimyksemme olisi ollut asettaa Salo tiukemmin osaksi omaa aikalaiskeskusteluaan. Toistaiseksi oppi- ja aatehistoriallinen tutkimusperinne on sosiaalityössä siinä määrin vähäistä, että Salon tekstit eivät ole tulleet siinä seikkaperäisen tarkastelun kohteiksi. Tarvitaan lisäanalyysia siitä, millainen suhde Salon tutkimuksilla oli muihin 1950- ja 70-lukujen sosiaalihuollon tutkimuksiin. Jatkoanalyysista ei pidä sulkea pois myöskään tiedeyhteisön kulttuuriseen ja sosiaaliseen toimintaan liittyvien tekijöiden tarkastelua. Reino Salon tapaus voi toimia esimerkkinä siitä, miten kotimainen tutkijayhteisö voi varsin lyhyessä ajassa unohtaa henkilön, jota hyvin perustein voi pitää oppialan yhtenä perustajista. Tutkimusperinteen käynnistäjien suhteen tapahtuu useammin niin, että perustajahahmot tunnetaan nimeltä, mutta vähitellen heidän tuotantoaan tunnetaan yhä heikommin, ja monen välikäden kautta. Näin on jossakin määrin käynyt sosiologian kohdalla Edward Westermarckille ja sosiaalipolitiikan kohdalla Eino Kuuselle. Kiinnostus uranuurtajien tuotantoa kohtaan saattaa herätä uudelleen. Näin voi käydä myös Salon kohdalla.

Viitteet

¹ Tutkimukselle ilmestyi vuonna 1959 jatko-osa ”Alaikäisten antisosiaalisen kehityksen syyt ja varhaiset oireet. Kunnallinen lastensuojelutyo sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana II”.

² Yhteiskuntakelpoisuudella Salo (1956, 49) tarkoittaa sitä, että henkilö ei ole syyllistynyt rikoksiin, poliisi- eikä järjestysrikkomuksiin, alkoholin väärinkäyttöön, ei ole saanut köyhäinhoitoa, ei ole eikä ole ollut avioerossa eikä henkilön avioliitto ole tunnetusti ristiriitainen. Lisäksi henkilön ei tule olla irtolainen tai holtitonta elämää viettävää henkilö. Hänen tulee olla fyysisesti ja psyykkisesti terve, säännöllisesti ansioityössä käyvä henkilö, joka tulee toimeen taloudellisesti itsenäisesti ja jonka verotettava vuositulo ylitti tietyn markkamäärän. Salo käyttää usein käsitteitä, jotka nykynäkökulmasta vaikuttavat vanhentuneilta. Tässä artikkelissa emme ole pyrkineet Salon käyttämien käsitteiden ”kääntämiseen” nykykieleksi.

Kirjallisuus

- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (2005) *Social Work Futures. Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Basingstoke: Palgrave.
- Alkula, Tapani & Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka (1995) *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Porvoo, Helsinki ja Juva: WSOY.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva & Wahl, Thomas (2005) *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om väl-*

- färdstatens sociala optik. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- D'Cruz, Heather (2004) *Social Work Research: ethical and political contexts*. London: Sage.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2004) On theoretical knowledge in Swedish social work. *European Journal of Social Work*, 6 (2), 145-162.
- Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. *Tutkimuksia A6*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Inghe, Gunnar (1960) *Fattiga i folkhemmet: en studie av långvarigt understödda i Stockholm*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Janus (2004) Teema: Sosiaalityön tutkimus. *Janus* 12 (2), 129-233.
- Karvinen, Synnöve & Satka, Mirja & Pösö, Tarja (2000) Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: SoPhi.
- Kröger, Anne (2005) Aviotion äitiys 1920-luvun Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto.
- Meltti, Tero (2004) Sosiaalityökeskustelu Januksessa vuosina 1992-2001. *Janus* 12 (4), 393-411.
- Mäntysaari, Mikko (1998) Interventions on Extreme Social Exclusion in Urban Context. A Paper presented in Sociology Congress "Le risposte del territorio all'esclusione grave". 27 November 1998, University of Bologna, <http://www.jyu.fi/~mmantys/bologna2.pdf>. Viitattu 17.11.2005.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Hyvinvointivaltiota kehittämässä. Richard M. Titmuss ja sosiaalihuolto. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 388-405.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: SoPhi.
- Nieminen, Armas (1981) Sosiaalityön tehtävästä sosiaalipolitiikan kokonaisuudessa. Teoksessa Kuotola, Urpo (toim.) *Sosiaalihuollon näköaloja. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 127*. Tampere: Tampereen yliopisto, 9-21.
- Palonen, Kari (2000) Conceptual History as Political Theory. In *Finnish Yearbook of Political Thought* 2000, vol 4. Jyväskylä: SoPhi, 5-11.
- Professori Reino Salo painetut julkaisut (1981) Teoksessa Urpo Kuotola (toim.) *Sosiaalihuollon näköaloja. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 127*. Tampere: Tampereen yliopisto, 166-168.
- Raunio, Kyösti (2004) Olenainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosen, Aaron, Proctor, Enola K. & Staudt, Marlys M. (1999), Social work research and the quest for effective practice, *Social Work Research*, 23(1), 4-15.
- Salo, Reino (1956) Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana. Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924-1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista. Vaasa.
- Salo, Reino (1962) Kunnallinen huoltoapu yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä ongelmana. Vaasasta koottuun paikallisaineistoon perustuva tutkimus huoltoavun tarpeen syistä. Vaasa.
- Salo, Reino (1967) Sosiaalihuollon tutkimukset. Johdatus sosiaalihuollon ongelmiin nykytutkimuksen valossa. Sosiaalihuollon keskusliiton pienten julkaisujen sarja no 5. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Salo, Reino (1970) Alkoholiongelma sosiaalihuollossa. Vaasa.
- Salo, Reino (1981) Sosiaalihuolto. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1998) Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön uudelleenorganisointuvista suhteista. *Janus* 6 (2), 192-199.
- Shaw, Ian & Gould, Nick (eds.) (2001) *Qualitative Research in Social Work*. London: Sage.
- Stakes (2005) Taskutieto. <http://www.stakes.info/1A/index.asp>.
- Sunesson, Sune (2003) *Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne*. Teoksessa *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet. Höskoleverkets rapportserie 2003:16*. Saatavana internetistä osoitteesta http://www.fas.forskning.se/publikationer_ny/pdf/socialt arbete.pdf. Viitattu 20.6.2005. S. 75-133.
- Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.